

Foucaults genførd
STRAF, MAGT OG KAPITALISMENS
GENEALOGI

| MICHEL FOUCAULT: *The Punitive Society. Lectures at the Collège de France, 1972-1973*, Palgrave Macmillan, London 2015, 320 s., 20,79 euro.

Selvom det nu er over 30 år siden, Foucault døde, vokser mængden af bøger med ham som forfatter fortsat. Udgivelserne af de forelæsningsrækker, Foucault holdt ved Collège de France i årene 1970-1981, udgør de vigtigste bidrag til det voksende tekstkorpus. Forelæsningerne, som er udgivet posthumt, er nu alle tilgængelige i bogform på fransk, og mange er efterhånden oversat til engelsk samt for enkelte forelæsningsrækker vedkommende til andre sprog. Sammen med udgivelser af de mange forelæsninger, som Foucault holdt ved andre uddannelsesinstitutioner, eksempelvis ved Université Catholique de Louvain i 1981, supplerer Collège de France-forelæsningerne de klassiske samlinger af interviews og artikler.¹

Det følgende er en diskussion af den senest udkomne (i engelsk oversættelse) forelæsningsrække, som Foucault holdt i begyndelsen af 1973 inden udgivelsen af sit ikoniske værk *Discipline and Punish*. Forelæsningerne giver mulighed for at rekontekstualisere Foucaults arbejde med straf, som hidtil har været tegnet alene af *Discipline and Punish*.² Forelæsningerne afspejler også, at Foucault i denne periode af sin akademiske karriere formulerede en postmarxistisk kapitalismekritik, som på den ene side var inspireret af marxistiske analyseelementer og på den anden side udvidede og udfordrede de marxistiske identitetskategorier.

Der er skrevet en del om Foucaults forhold til marxismen – både før og nu. Der kan ikke herske tvivl om, at Foucault talrige gange tog klart afstand fra anskuelse, som han i generelle vendinger forbandt med marxismen, f.eks. magtens repressive og „økonomistiske“ natur. Alli-

¹ Michel Foucault: *Wrong-Doing, Truth-Telling. The Function of Avowal in Justice*, Chicago University Press, Chicago 2014; *Dits et Écrits. Tome 1: 1954-1975*, Gallimard, Paris 2001; *Dits et Écrits. Tome 2: 1976-1988*, Gallimard, Paris 2001; *Dits et Écrits, 1954-1988. Tome 3: 1976-1979*, Editions Gallimard, Paris 1994; *Histoire de la sexualité 4: Les aveux de la chair*, Gallimard, Paris 2018.

² *The Punitive Society. Lectures at the Collège de France, 1972-1973*, Palgrave Macmillan, London 2015; *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Pantheon, New York 1977.

gevel argumenterer mange analytikere for, at Foucaults arbejde under denne anti-marxistiske overflade var klart påvirket af Marx' tænkning om kapitalismen.³

I forlængelse heraf vil vi vise, hvorledes Foucaults analyse af udviklingen af moderne straffesystemer – som stod fuldt udfoldet i *Discipline and Punish* – var tæt forbundet med en analyse af kapitalismens tidlige genealogi og virkemåde. I det følgende ser vi derfor nærmere på, hvordan Foucault arbejdede sig frem imod sin opfattelse af „what role capitalist society has its penal system play“.⁴

Med denne analyse fremmaner vi således Foucaults genfærd for at vise, hvorledes hans arbejde med straf i denne periode var tæt forbundet med en ambition om at fremskrive elementer i en postmarxistisk kapitalismeforståelse. Som det vil fremgå af vores diskussion, kommer dette tematiske fokus ikke kun til udtryk i forelæsningsrækken om det straffende samfund (PS), men også i forelæsningsrækken om straffetori og institutioner (TIP) afholdt 1971-1972 og i de fem forelæsninger, Foucault holdt ved det private katolske universitet PUC-Rio i maj 1973 under titlen „Truth and Juridical Forms“.⁵

Først sætter vi dog rammen for vores diskussion af forelæsningerne ved at skitsere forbindelsen mellem Foucaults politiske aktivisme og akademiske virke i begyndelsen af 1970'erne.

Foucault i 1970'erne: aktivisme og kapitalismens straffesystem

Blandt bidragyderne til den voksende mængde Foucault-litteratur (af Foucault og om Foucault) findes professor i politisk teori og geografi Stuart Elden og professor i jura Bernard E. Harcourt, der begge har gravet dybt i arkiverne og detaljeret beskrevet udviklingen i Foucaults arbejde og samfundsengagement.⁶ Et aspekt, der er blevet tydeligt gennem denne indsats, er betydningen af Foucaults konkrete po-

³ Jacques Bidet: *Foucault with Marx*, Zed Books, London 2016; Mark Olssen: „Foucault and Marxism: Rewriting the Theory of Historical Materialism“, *Policy Futures in Education*, bd. 2, nr. 3-4, 2004, s. 454-482; Paul Paolucci: „Foucault's Encounter with Marxism“, i Jennifer M. Lehmann (red): *Critical Theory: Diverse Objects, Diverse Subjects*, Emerald Insight: Howard House, UK 2002.

⁴ Michel Foucault & John K. Simon: „Michel Foucault on Attica: An Interview“, *Social Justice*, bd. 18, nr. 3, 1991, s. 28.

⁵ Michel Foucault: *Théories et institutions pénales. Cours au Collège de France 1971-1972*, Gallimard, Paris 2015; Michel Foucault: „Truth and Juridical Forms“, i Michel Foucault: *Power. The Essential Works of Foucault, 1954-1984*, bd. 3, New York, The New Press 2000, s. 1-89.

⁶ Stuart Elden: *Foucault: The Birth of Power*, Polity Press, Cambridge 2017; Bernard E. Harcourt: „Course Context“, i Foucault: *The Punitive Society*, s. 248-310.

litiske virksomhed i begyndelsen af 1970'erne. I dette afsnit opholder vi os lidt ved disse forhold, fordi de danner rammen om Foucaults interesse for at arbejde med straf og straffende institutioner som samfundsfænomen.

En række protester over vilkårene i franske fængsler i form af uroligheder og sultestrejker m.m. udfoldede sig i begyndelsen af 1970'erne. Under indflydelse af disse begivenheder var Foucault i 1971 med til at etablere *Groupe d'information sur les prisons* (G.I.P.), hvis arbejde sigtede på at sprede oplysning om de fængselsindsattes forhold.

Omdrejningspunktet i gruppens manifest var ønsket om at skabe viden om fængslet: „We propose to make known [*de faire savoir*] what the prison is“.7 Gruppens strategi bestod ikke i at analysere forholdene i de franske fængsler, men derimod i at lade de indsatte selv komme til orde; en bestræbelse, Foucault samlede under parolen „let the prisoners talk“.8 Således arbejdede gruppen ganske enkelt på at sætte rammen for, at fangerne selv kunne rapportere om afsoningsvilkårene. Da fængselsindsatte i slutningen af 1972 etablerede den første fangeorganisation i Frankrig (*Comité d'action des prisonniers*) havde G.I.P. i egen optik udspillet sin rolle, og medlemmerne opløste derfor gruppen.

I en refleksion over G.I.P. forklarede Foucault i april 1972, at gruppens fokus på fanger og fængslets rolle i samfundet havde en klar politisk dagsorden. I Frankrig var straffe- og fængselssystemet ifølge ham målrettet en marginal gruppe arbejdsløse, kriminelle og afvigende, som ikke var integreret i arbejderklassen. Gruppen var blevet udsondret fra proletariatet i en historisk proces, hvor det at fremstå som respektabel og moralsk uangribelig arbejder havde været afgørende for at kunne stille politiske krav. Foucault præsenterede således det aktivistiske arbejde i G.I.P. som en bestræbelse på at reintegrere de marginaliserede i den politiske kamp.⁹

I en samtale med filosofen Gilles Deleuze i 1972 knyttede Foucault spørgsmålet om de marginaliserede grupper til nødvendigheden af at skifte fokus i den politiske kamp fra undertrykkelse til magt. Denne bevægelse indebar for Foucault en drejning væk fra et krav om total identifikation med proletariatet (og kamp mod udbytning af arbejdskraften) til en bredere modstand mod magt, i alle dens fremtrædelsesformer. Når kvinder, fanger, værnepligtige soldater, hospitalspatienter og homoseksuelle begyndte at gøre modstand mod den faktiske magt,

7 Elden: *Foucault*, s. 130.

8 Harcourt: „Course Context“, s. 265.

9 Foucault & Simon, „Michel Foucault on Attica“, s. 30-31.

de mødte, var deres handlinger ifølge Foucault en del af den revolutionære proces.¹⁰

Foucault, der ikke havde haft denne mulighed i Frankrig, besøgte for første gang et fængsel under en forelæsningsrække i USA i april 1972. Besøget i Attica-fængslet i staten New York lå umiddelbart efter en stor opstand og gidseltagning, hvor op mod 1.000 fanger i september 1971 havde overtaget kontrollen med dele af fængslet. Efter fire dages forhandlinger stormede politiet fængslet med det resultat, at omkring 30 fanger og 10 ansatte blev dræbt. Oplevelsen i Attica var med til at ændre Foucaults opfattelse af fængslets funktion i samfundet.¹¹

I samtalen med Deleuze, som fandt sted umiddelbart før Foucaults rejse til USA, var fængslet også et centralt emne. I forlængelse af den politiske aktivisme i G.I.P., som var orienteret mod fængslets repressive aspekter (social kontrol), betegnede Foucault fængslet som et unikt sted, hvor magten ikke er skjult, men derimod „manifested in its naked state, in its most excessive form, and where it is justified as moral force“.¹² Her karakteriserer Foucault endvidere fængslet som et sted, hvor magten fremstår i sin „archaic, puerile, infantile manner“.¹³

Besøget i Attica var imidlertid med til at åbne hans øjne for fængselsinstitutionens produktive funktion i samfundet:

the prison is an organization that is too complex to be reduced to purely negative functions of exclusion; its cost, its importance, the care that one takes in administering it, the justifications that one tries to give for it seem to indicate that it possesses positive functions. The problem is, then, to find out what role capitalist society has its penal system play, what is the aim that is sought, and what effects are produced by all these procedures for punishment and exclusion?¹⁴

Oplevelserne var således med til at skubbe Foucaults interesse fra fængslets repressive karakter mod dets produktive funktion.

Det konkrete engagement i fængsler og fangers vilkår var i direkte dialog med Foucaults akademiske arbejde, som i begyndelsen af 1970'erne især rettede sig mod straffeteori, -former og -institutioner.

¹⁰ Michel Foucault: *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, Cornell University Press, Ithaca 1977, s. 216.

¹¹ Elden: *Foucault*, s. 136; Harcourt: „Course Context“, s. 267-268.

¹² Foucault: *Language*, s. 210.

¹³ Foucault: *Language*, s. 210.

¹⁴ Foucault & Simon, „Michel Foucault on Attica“, s. 28.

Det er de deraf udledte bevægelser i Foucaults forståelse af straf og magt, vi i det følgende fokuserer på.

Det undertrykkende statsapparat og kapitalismens genese

Et passende sted at begynde er de forelæsninger, Foucault holdt i vinteren 1971-1972 som sin anden forelæsningsrække, efter at han var blevet ansat i det nyoprettede professorat i „tankesystemernes historie“ (*Histoire des systèmes de pensée*) på Collège de France. På dette tidspunkt havde Foucault etableret sig som en af de førende intellektuelle stemmer i Frankrig, og hans vending mod straffeteori og -institutioner kan som nævnt opfattes som koblet til hans samtidige voksende engagement i spørgsmål om fængselsfangernes forhold.

”Hvorfor denne forelæsningsrække? Det er nok, hvis I åbner jeres øjne [og ser jer omkring]“.15 Sådan åbnede Foucault denne forelæsningsrække med en reference til de politiske efterdønninger af generalstrejken og de sociale uroligheder i Frankrig i maj-juni 1968, der udløste statens forsøg på at stække venstrefløjen gennem f.eks. lukning af aviser og fængsling af venstrefløjsaktivister. I lyset af denne indledende henvisning til den aktuelle politiske situation i Frankrig må det have overrasket tilhørerne, at forelæsningerne formede sig som en analyse af de såkaldte barfods-revolter (*nu-pieds*) i Normandiet 1639-1640 og ændrede domspraksisser i middelalderen. Foucaults pointe med analysen var at identificere et centralt element i genesen af det fortidige undertrykkende statsapparat, som man kunne se fuldt udfoldet i nutidens Frankrig.

Dette fokus på det undertrykkende statsapparat leder tanken hen på Louis Althusser's samtidige diskussion af, hvorledes den herskende klasses dominerende position hviler på samspillet mellem det undertrykkende og det ideologiske statsapparat, som blev udgivet i *La Pensée* i 1970.16 Althusser's tekst udfolder sig inden for en klar marxistisk forståelsesramme og skal læses som hans oplæg til en videre diskussion af ideologiens samfundsmæssige funktion og virkemåde, af staten og af forholdet mellem basis og overbygning.

Althusser var mest interesseret i det ideologiske statsapparats funktion, virkemåde og relation til det undertrykkende statsapparat og kontrasterede løbende de to statsapparaters vigtigste karakteristika. Herigennem tegnede han også et klart billede af det undertrykkende statsapparat, som ifølge ham primært virker gennem klassiske institutioner som administration, politi, hær og fængsler. Disse institutioner danner en organisatorisk enhed, som medvirker til at sikre re-

15 Foucault: *Théories*, s. 3.

16 Louis Althusser: *On Ideology*, Verso, London 1971.

produktionen af udbytningsrelationerne i samfundet. Staten er således en klassestat, der er baseret på undertrykkelse. Samtidig fungerer det undertrykkende statsapparat som et skjold, der skærmer det ideologiske statsapparat, som til gengæld gennem religiøse, uddannelsesmæssige, kulturelle m.v. samfundsinstitutioner præger individer ideologisk.¹⁷ Det undertrykkende statsapparat havde ifølge Althusser ikke undergået specielt omfattende transformationer over tid (fra det feudale til det kapitalistiske samfund).

Denne tidløse model for det undertrykkende statsapparat står i skarp kontrast til Foucaults analyse, der udpegede signifikante forskydninger over tid. Foucault leverede således i TIP-forelæsningerne en historisk forankret analyse af, hvorledes et undertrykkende statsapparat opstår som svar på et bestemt problem: bøndernes oprør mod skatteopkrævning og de lokale feudale magthaveres manglende evne (eller vilje) til at håndtere dette konkrete problem.

I sin analyse af den undertrykkende magt fokuserede Foucault på de repressive taktikker, teknikker og strategiske beregninger, som er forbundet med udøvelsen af magt. Han pegede for eksempel på, hvorledes hærens nedkæmpning af oprøret kunne antage en særlig brutal form, fordi oprørerne blev klassificeret som „indre“ eller „samfundsfjender“ og dermed ikke længere blev betragtet som undersåtter af kongen.¹⁸ Eller hvordan der efter den militære kampagne skete en „omfordeling af den undertrykkende magt“.¹⁹ Dette skete efter, at den civile magt – personificeret i kansler Séguier, som blev udsendt fra Paris – holdt sit indtog i Rouen i kølvandet på den militære kampagne. Séguier marginaliserede de lokale magthavere og indledte retssager mod den lokale befolkning, hvor de anklagede blev dømt og straffet uden selv at blive hørt.

Séguier repræsenterer i Foucaults udlægning den væbnede justits (*justice armée*), som konstituerede det repressive statsapparats fødsel. Et statsapparat, som var uafhængigt af kongens person, og som adskilte sig fra den feudale stat og dens lokale aktører. Mens hæren repræsenterede den undertrykkende militære magt, forbandt Foucault Séguier med undertrykkelsens politiske dimension, magtens ceremonielle repræsentation og med en ny konfiguration af monarkiet og staten, som forvarslede den ikoniske form, det enevældige monarki kom til at antage under Louis 14.

Med denne fremstilling ser vi et glimt af det undertrykkende statsapparats tilblivelse i en lokal form. Foucault forbandt ikke kun den un-

¹⁷ Althusser: *On Ideology*, s. 15-24.

¹⁸ Foucault: *Théories*, 58-59.

¹⁹ Foucault: *Théories*, s. 57.

dertrykkende magt med vold, men lod ane, hvordan dens visuelle dimension udgjorde et magtens teater. Vi ser her ansatsen til beskrivelsen af den suveræne magt, som vi hører mere om i *Discipline and Punish*, hvor Foucault bruger den som kontrast til den disciplinære magt. Den suveræne magt virker gennem tegn på kroppen, den er brutal og iscenesat som en forestilling, hvor de mange betragter de få.

Fængslet og indespærring som straffeform indtager ikke nogen central placering i TIP-forelæsningserne. Dog antydede Foucault, hvorledes indespærring blev en del af det undertrykkende statsapparat og skal ses i sammenhæng med kapitalismens udvikling. Ikke fordi fængslet spillede en direkte økonomisk rolle som produktionsenhed, men fordi man gennem indespærring fjernede samfundselementer, som „truede“ kapitalismens udvikling, f.eks. vagabonder og oprørske grupper, der undergravede akkumulation af rigdom.²⁰

I den anden del af forelæsningserne analyserede Foucault ændrede domspraksisser i middelalderen som et centralt aspekt af det undertrykkende statsapparats institutionelle udvikling, allerede forud for barfods-revolterne i Frankrig i midten af 1600-tallet. I den forbindelse antydede han, hvordan dette nye juridiske apparat hjalp kapitalismens fremkomst gennem en juridisk formalisering – af f.eks. ægteskabet, arv og ejendomsretten – som understøttede og kontrollerede cirkulation af rigdom.²¹

Selvom Foucault på denne måde flere steder i forelæsningserne vendte tilbage til koblingen mellem det undertrykkende statsapparat og kapitalismens fremkomst, blev denne kobling ikke udfoldet. Foucaults analyse antydede dog, at det undertrykkende statsapparats form ikke blot var bestemt af den økonomiske orden, men derimod bidrog til at skabe forhold, der understøttede kapitalismens genese og dermed muliggjorde kapitalistisk udbytning.

Det straffende samfund: kapitalisme, tid og den produktive straf

Efter de omtalte oplevelser i Attica vendte Foucault sig gradvist mod fængslet som institution og lagde grunden til den senere *Discipline and Punish*, som havde fængslets fødsel som (retorisk) omdrejningspunkt. Forelæsningsrækken *The Punitive Society* (PS) viser nemlig, hvordan indespærring blev indført og generaliseret som en straffetaktik gennem hele samfundet.

Foucault havde tidligere ønsket at vende eller radikaliserer Durkheims klassiske analyse af straf (som konsekvens eller funktion af behovet for at skabe social solidaritet) ved at fokusere på, hvordan eks-

²⁰ Foucault: *Théories*, s. 93-96, 101-102.

²¹ Foucault: *Théories*, s. 133-134.

klusion af bestemte grupper var udgangspunktet for eksistensen af samfund.²² I PS-forelæsningerne undersøgte Foucault imidlertid straffereformernes produktive element, især for at vise, hvordan den moderne fængselsstraf er knyttet til kapitalisme på en omfattende og fundamental måde.

Foucault hævdede, at den moderne fængselsstraf ikke skal ses som udløber af udviklinger i straffeteorien; den er tværtimod væsensforskellig fra det straffesystem, som reformister som eksempelvis Beccaria foreslog.²³ Når straffeteoretikernes visioner blev skudt til side af udviklingen, skyldes det ifølge Foucault, at lønarbejdsformen og dens historiske tvilling fængselsformen slog igennem. Forbindelsen mellem lønarbejde og straf finder Foucault i en ny orientering mod tid – både arbejde og straf (i sin moderne fængselsform) begyndte i samme periode at blive udmålt i tid.²⁴ Foucault knyttede altså fængselsstraffereformen til kapitalismen på en fundamental og gennemgribende måde: „What we see appearing through these two forms is the introduction of *time* into the capitalist system of power and into the system of penalty“. Udviklingen etablerede en slags kontinuitet mellem den rolle, tid spiller i forskellige sammenhænge: „continuity between workshop clock, production line stopwatch, and prison calendar“.²⁵

Foucault sporede i løbet af forelæsningerne udviklingen af fængselsstraffen tilbage til et netværk af udvekslinger mellem Amerika og Europa og trak de genealogiske tråde fra moraliseringen af straffesystemet til to betydningsfulde forløb i henholdsvis England og Frankrig. I England var det religiøse minoriteter (især kvækerne og metodister), moralske organisationer, paramilitære selvforsvarsgrupper og private vagtværn, som i perioden fra slutningen af 1600-tallet og frem fik kædet moral og straf sammen.²⁶ I Amerika, hvor kvækere etablerede sig især i Pennsylvania, var modstanden mod det brutale engelske straffesystem et centralt punkt allerede inden uafhængigheden, og efter uafhængigheden fra England blev fængselsstraffen og ideen om forbedring af den indsatte gennem bodsgang for alvor udfoldet i praksis.²⁷ Det bodsorienterede element i straffen, hvor indespærring er et instrument til at ændre den indsatte karakter, udviklede sig her. I takt med samfundsforandringerne blev de religiøse gruppers tankegang

²² Foucault & Simon, „Michel Foucault on Attica“, s. 27-28.

²³ Foucault: *The Punitive Society*, s. 70.

²⁴ Foucault: *The Punitive Society*, s. 70-72.

²⁵ Foucault: *The Punitive Society*, s. 72.

²⁶ Foucault: *The Punitive Society*, s. 100.

²⁷ Foucault: *The Punitive Society*, s. 86-87.

og praksisser i stigende grad statens domæne. Ifølge Foucault pålagde disse grupper efterfølgende staten at være garant for denne moralisering af samfundet, hvorved moral kom under statskontrol.²⁸

I Frankrig var det fyrstemagtens praksis med at udstede særlige arrestordrer (*lettres de cachet*) på opfordring fra individer fra forskellige samfundslag, som banede vejen for moraliseringen af straffesystemet. I begge tilfælde forløb udviklingen i en vidtforgrenet proces, hvor mange aktører var involverede i skabelsen af den bodsbetonede indespærringslogik – det moderne fængsel og indespærringspraksisserne udgik altså ikke fra et statsligt centrum.

I forelæsningerne udfoldede Foucault en teori om illegale aktiviteter (*illegalisms*), som blandt andet indebærer et historisk skift i opfattelsen af folkelig illegalitet, der skal forstås som tæt knyttet til det kapitalistiske samfunds fremvækst og borgerskabets nye rolle som dominerende samfundsklasse. Hvor mange former for folkelig illegalitet i perioden før 1800-tallet var gavnlige for borgerskabet, der ønskede at sprænge samfundets snærende bånd, blev de frihedssøgende illegale aktiviteter imidlertid en belastning for borgerskabet i begyndelsen af 1800-tallet:

It seems to me that until the end of the eighteenth century a certain lower-class illegalism was not only *compatible* with, but *useful* to the development of the bourgeois economy; a point arrived when this illegalism functionally enmeshed in the development of the economy, became incompatible with it.²⁹

Det var, for nu at bruge lidt af den i tiden fremherskende, marxistiske terminologi, forandringer i produktionsmåden, der gjorde den folkelige illegalitet til en fare for den nye herskende klasse.

I de sidste forelæsninger præsenterede Foucault indespærrings- og forbedringslogikken som et generaliseret princip i det kapitalistiske samfund, som gav anledning til titlen på forelæsningsrækken: „det straffende samfund“. I forelæsningerne er det straffende samfund tydeligt knyttet til kapitalismens fremkomst og virkemåde:

Thus the transfer of the penitentiary takes place with one social class applying it to another: it is in this class relationship between the bourgeoisie and the proletariat that the condensed and remodeled penitentiary system begins to function; it will be a po-

²⁸ Foucault: *The Punitive Society*, s. 108.

²⁹ Foucault: *The Punitive Society*, s. 140-141.

litical instrument of the control and maintenance of relations of production.³⁰

I disse sidste forelæsninger var der også ansatser til den analyse af disciplin som magtform, der senere blev bærende i *Discipline and Punish*, mens Foucault ikke gav koblingen mellem fremkomsten af det straffende samfund og kapitalismen samme prominente placering i det senere værk. I indledningen til *The Foucault Reader* bemærkede Paul Rabinow, at hvad angår årsagsforklaringer på samfundsforandringer, er Foucaultlæseren efterladt til søs. Selvom der i *Discipline and Punish* ikke kan være tvivl om, at Foucault betonedede forbindelsen mellem disciplin som magtform og kapitalismens fremkomst, fandt Rabinow, at der var behov for en yderligere specificering af denne forbindelse, for som han bemærkede: „The growth of capitalism, however, is not Foucault's focus“.³¹ I forelæsningerne om det straffende samfund er der dog ingen tvivl om sammenhængen mellem forandringer i produktionsmåden og forandringer i samfundet.

Straf, magt og kapitalismens genealogi

Trods det forhold, at det marxistiske tankegods fylder mere i PS-forelæsningerne end i andre Foucault-tekster, er forelæsningerne ifølge Harcourt på ingen måder en marxistisk tekst.³² På sin vis har Harcourt ret. Foucault tog på afgørende områder afstand fra grundpiller i den marxistiske analyse og lagde ikke mindst afstand til Althusers position. På den anden side er det hele grundlaget for Foucaults analyse, at den moderne fængselsstraf er nært knyttet til kapitalismen, som i hans øjne faktisk har forandret samfundet på en endnu mere grundlæggende måde, end traditionelle marxistiske analyser har indfanget. Afhængigt af perspektivet kunne man vælge at læse Foucaults bestræbelser som en analytisk drejning mod grundlæggende elementer i de marxistiske identitetskategorier mere end en egentlig afstandtagen. På sin vis søgte Foucault at raffinere den marxistiske analyse til at rumme den udvikling, han så. Tre bevægelser er vigtige i denne sammenhæng: klassekamp som forklaringsramme, spørgsmålet om subjekter og endelig magtbegrebet. I det følgende ser vi kort på de tre temaer.

I PS-forelæsningerne nuancerede Foucault den typiske marxistiske forståelse af klassekonfliktens natur med et borgerkrigsperspektiv. Omdrejningspunktet her var forandringer i forståelsen af illegale akti-

³⁰ Foucault: *The Punitive Society*, s. 149.

³¹ Paul Rabinow: *The Foucault Reader*, Penguin: London 1991, s. 18-19.

³² Harcourt: „Course Context“, s. 284.

viteter i samfundet, der både for marxisterne og (som allerede omtalt) Foucault må forstås som knyttet til udviklingen af en ny type økonomi. Hvor dominerende marxistiske historikere så repression af folkelige opstande som den dominerende samfundsklasses reaktion på modstand mod forandringer i den politiske økonomi, udfoldede Foucault imidlertid en mere kompleks analyse.

Foucault udviklede en historie om kapitalisme baseret på en konflikt, der *ligner* en klassekonflikt, men som i sidste ende er helt anderledes.³³ Han erstattede således billedet af klassekonflikt med billedet af borgerkrig og nuancerede dermed den marxistiske forståelse af klassespændings-dynamikken som styrende.³⁴

Dette bringer os til temaet om subjekter. Da Foucault kort efter PS-forelæsningsrækken om det straffende samfund forelæste i Rio, forka-stede han eksplicit den traditionelle marxistiske forståelse af arbejdet som menneskets essens; arbejde, som det kapitalistiske system så kan omforme til profit. Som Foucault formulerede det: „The fact is, capitalism penetrates much more deeply into our existence“. Det kapitalistiske system var nemlig ifølge Foucault i 1800-tallet nødt til at udvikle en række politiske teknikker og magtteknikker, som bandt mennesker til arbejde: „a set of techniques by which people's bodies and their time would become labor power and labor time“.³⁵ For Foucault var subjektpositioner baseret på vidensformer og magtteknologier og afspejler derfor ikke blot produktionsforholdene. Subjektpositioner er mere fundamentale:

in order for the relations of production that characterize capitalist societies to exist, there must be, in addition to a certain number of economic determinations, those power relations and forms of operation of knowledge.³⁶

Ved at fokusere på magt og viden udfordrede Foucault således Althus-sers allerede omtalte ide om et ideologisk statsapparat, der producerer opbakning til systemet og tilslører de sande forhold og (klasse-)interesser.³⁷ Hos Althusser „rekrutterer“ ideologien individer og trans-formerer dem – gennem den bevægelse, Althusser kalder interpellati-

³³ Harcourt: „Course Context“, s. 278.

³⁴ Foucault: *The Punitive Society*, s. 12-14, 24-29, 34.

³⁵ Michel Foucault: „Truth and Juridical Forms“, i Michel Foucault: *Power. The Essential Works of Foucault, 1954-1984. Vol. 3*, The New Press, New York 2000, s. 86.

³⁶ Foucault: „Truth“, s. 87.

³⁷ Foucault: „Truth“, s. 15, 87.

on (prajning) – til subjekter.³⁸ Hos Foucault er subjektivering et mere grundlæggende fænomen, der er knyttet til de magt- og vidensformer, der udviklede sig i tilknytning til overgangen fra det feudale til det kapitalistiske samfund.³⁹

Dermed er vi fremme ved det tredje, og sidste, tema: magt. I forlængelse af Foucaults tanker om politiske teknikker og magtteknikker som konstituerende forudsætning for kapitalismen ligger en udfordring af traditionel opfattelse af politisk magt. I Rio-forelæsningerne udviklede Foucault begrebet *inframagt* (*infrapower*) og fastslog: „I’m referring not to a state apparatus, or to the class in power, but to the whole set of little powers, of little institutions situated at the lowest level“.⁴⁰ Denne *inframagt*, foreslog Foucault, skal analyseres som en mulighedsbetingelse for skabelsen af den kapitalistiske (hyper-)profit, ligesom den gav anledning til en række vidensformer og videnskaber.⁴¹

Foucault lagde altså afstand til en klassisk magtopfattelse, der fokuserer på staten, og dermed også til Althusseres analyse af statsapparat(-er) og ideologi: „Now I do not think that power can adequately be described as something located in State apparatuses“.⁴² Deraf fulgte, ifølge Foucault, at magt ikke kunne bekæmpes effektivt ved at skaffe sig kontrol over eller fjerne statsapparatet. Magt er altså i denne optik mere omfattende og mere rodfæstet i samfundet end i den traditionelle politiske magtforståelse. Som konsekvens hævdede Foucault, i kontrast til den marxistiske magtforståelse, at magt ikke længere kan forstås som det, der understøtter en produktionsmåde. Magt fungerer derimod som „one of the constitutive elements of the mode of production and functions at its heart“.⁴³

Foucaults pointer om klassekamp, subjekter og magt er i modstrid med ortodoks marxisme. På den anden side kan disse pointer også betragtes som nuanceringer, som videreudvikler marxistisk tankegods. I bund og grund sigtede Foucault ligesom Althusser på at gøre op med det, han opfattede som en stivnet marxistisk analyseform, ved at analysere eksistensvilkårene for den kapitalistiske produktionsmåde.

Selvom temaet er mindre fremtrædende i den almindelige reception, er Foucaults forbindelse til marxismen velkendt. Imidlertid nøjes mange studier af Foucaults forbindelse til Marx med at etablere for-

³⁸ Althusser: *On Ideology*, s. 47-49.

³⁹ Foucault: „Truth“, s. 87.

⁴⁰ Foucault: „Truth“, s. 87.

⁴¹ Foucault: „Truth“, s. 87.

⁴² Foucault: *The Punitive Society*, s. 229.

⁴³ Foucault: *The Punitive Society*, s. 231.

bindelsen enten ved hjælp af en gennemgang af de steder, hvor Foucault påkaldte sig/kritiserede marxismen, eller ved at sandsynliggøre en inspiration fra marxismen.⁴⁴ Først i den senere tid er en del studier kommet længere med afdækningen af, hvordan og med hvilke implikationer Foucault omformede den marxistiske analyse af kapitalismen.⁴⁵

Et eksempel er introduktionen til den oversatte version af *Le corps productif* (*The Productive Body*), hvor redaktørerne reflekterer over forbindelsen mellem Foucaults arbejde og dette marxistiske studie – et af de få samtidige værker, Foucault referer til i *Discipline and Punish*.⁴⁶ En af de dominerende analytiske pointer i *The Productive Body* er, at den spirende kapitalistiske klasse i en tidlig fase skabte forandringer i de sociale, politiske og kulturelle former, allerede før de kunne transformere produktionsmåden. Dette er centralt i henseende til Foucaults argumenter om, at politiske teknikker og magtteknikker var en konstituerende forudsætning for den kapitalistiske produktionsmåde. Klasesamfundet er i denne optik ikke en konsekvens af produktionsmåden, men derimod en forudsætning.

Ligesom François Guéry og Didier Deleule bidrog Foucault til en analyse af, hvordan kapitalismen brød igennem, ved at påpege betydningen af videns-/magtformer og subjektivering. I sit arbejde med straf var Foucault således i en ganske vist implicit dialog med Marx. I 1978 påpegede Foucault i et interview netop forbindelsen mellem dele af Marx' *Kapitalen* og sit eget arbejde med magtformen disciplin: „I would say that it is through Book 2, and for instance in what I wrote on discipline, that my work is all the same intrinsically linked to what Marx writes“.⁴⁷

Harcourt skriver, at PS-forelæsningerne „offer us the possibility of re-reading *Discipline and Punish* not just in terms of power, but as a con-

⁴⁴ Mads Peter Karlsen & Kaspar Villadsen: „Foucault, Maoism, Genealogy: The Influence of Political Militancy in Michel Foucault's Thought“, *New Political Science*, bd. 37, nr. 1, 2015, s. 91-117; Bradley J. Macdonald: „Marx, Foucault, Genealogy“, *Polity*, bd. 34, nr. 3, 2002, s. 259-284; Olssen: „Foucault and Marxism“; Mark G.E. Kelly: „Foucault against Marxism: Althusser Beyond Althusser“, i Jerney Habjan & Jessica Whyte (red): *(Mis)Readings of Marx in Continental Philosophy*, Palgrave Macmillan, Hampshire 2014, s. 83-98.

⁴⁵ Philip Barnard & Stephen Shapiro: „Editors' Introduction to the English Edition“, i François Guéry & Didier Deleule: *The Productive Body*, Zero Books, Winchester 2014, s. 1-45; Bidet: *Foucault*.

⁴⁶ Foucault: *Discipline*, s. 221.

⁴⁷ Michel Foucault: „Considerations on Marxism, Phenomenology and Power. Interview by Colin Gordon & Paul Patton; Recorded on April 3rd, 1978“, *Foucault Studies*, bd. 14, 2012, s. 98-114.

tinuation of the problem of truth“.⁴⁸ Man kan også sige, at læsningen af Foucaults arbejde i de skelsættende år giver mulighed for at se, hvordan han kritiserede og nuancerede den marxistiske analyseform, men bevarede den revolutionære ånd og analysen af kapitalismen som produktionsmåde. Gennem forelæsningerne bliver det tydeligt, at Foucaults arbejde med straf også var et bidrag til at forstå kapitalismens genealogi, og at han på sin vis leverede en postmarxistisk kapitalismekritik.⁴⁹

Foucault havde i begyndelsen af 1970'erne en dynamisk periode med politisk aktivisme, som påvirkede hans akademiske virke og kulminerede i udgivelsen af det skelsættende værk *Discipline and Punish*. Vores læsning af interviews, samtaler og forelæsningsrækker fra perioden viser, at Foucaults arbejde med straf kan forstås som bidrag til en kapitalismekritik, der var i kritisk dialog med samtidens forskellige marxismer. I *Discipline and Punish* skriver Foucault kortfattet, med reference til Marx og omtalte *The Productive Body*, om et ensemble af teknologisk mutation i produktionsapparatet, arbejdsdeling og udviklingen af disciplinære teknikker – tre elementer, der mulig- og nødvendiggør hinanden i forbindelse med overgangen til kapitalisme.⁵⁰ Ved at påkalde os Foucaults genfærd har vi således med ovenstående analyse ønsket at bidrage til en dybere forståelse af disse forbindelser og til en mere nuanceret forståelse af Foucaults arbejde med straf.

Søren Rud & Søren Ivarsson

⁴⁸ Harcourt: „Course Context“, s. 267.

⁴⁹ Se også Mariana Valverde: „The Punitive Society: Lectures at the Collège De France 1972–73“, *The British Journal of Criminology*, bd. 57, nr. 1, 2017, s. 238–246.

⁵⁰ Foucault: *Discipline*, s. 221.